

Tāds ir secinājums pēc Tiesību zinātņu pētniecības institūta sadarbībā ar Banku Augstskolu, Latvijas Universitāti un laikrakstu *Diēnas Business* rīkotās konferences *Bankas mainīgajā pasaulē*. To, ka pārmaiņas banku sektorā bija nepieciešamas, neviens nenoliedza, tomēr ieteikumi, ko darīt vai nedarīt, atšķīrās.

Daudz funkciju

Latvijas Universitātes Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes dekāns Gundars Bērziņš norādīja, ka mūsdienās bankas ir kļuvušas ne tikai par norēķinu un finansēšanas nodrošinātājiem vai biznesa aģentēm līdzīgi kā citi uzņēmumi, bet par valsts drošības un nodokļu maksāšanas kontroles instrumentu. “Jaunie darbības nosacījumi rada nepieciešamību mainīt rīcības modeļus gan bankām, gan klientiem, gan valsts institūcijām,” tā G. Bērziņš. Viņš atzina, ka bankām ir jāatrod tāds līdzsvars starp piedāvāto pievienoto vērtību un risku, kas nodrošinās atbilstošu klientu skaitu, klientu apmierinātību un konkurētspējīgu atdevi no ieguldījumiem akcionāriem.

No spēka pozīcijām

“Latvijā divus gadus ir noticis “kapitālais remonts” banku sistēmā, un skan jau paziņojumi, ka tas ir beidzies, taču vienlaikus arvien vairāk dzirdams no augstām amatpersonām, ka no viena grāvja esam iebraukuši otrā,” secina Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras vadītājs Jānis Kārklīņš. Viņš norāda, ka 10 miljardi eiro nerezidentu naudas aizplūda no Latvijas, bet, neskatoties uz to, cīņa ar netīro naudu bija jādemonstrē. “Tas, ka pašmāju uzņēmēji sūdzējās par kontu aizvēršanu, no lēmumu pieņēmēju puses netika uztverts nopietni, līdz parādījās jautājums par Baltkrievijas biznesa bēgļu iespējām atvērt kontu Latvijas komercbankās, tad sākās kustība,” atgādina J. Kārklīņš. Viņš cer, ka, palīdzot kaimiņvalsts uzņēmējiem, palīdzēs arī tiem Latvijas rezidentiem, kuri cieš no pārmērīgām banku prasībām. “Pašlaik bankām ir dotas tiesības izbeigt darījuma attiecības ar klientu – slēgt kontu, ja klients bankai nesniedz informāciju (piemēram, kāpēc izņēmi skaidru naudu utml.). Šādā situācijā likums pat liek bankām aizvērt kontu, lai gan nav nekādu pazīmju, ka notiktu naudas atmazgāšana. Turklāt likums pat piešķir bankām tiesības pieprasīt nekavējošu esošo

Netīrās naudas “izķeršanai” saredz bīstamus blakusefektus

Latvijā ieviestie netīrās naudas identificēšanas paņēmieni ir apgrūtinājuši dzīvi ne tikai bankām, bet arī uzņēmējiem un iedzīvotājiem, turklāt tiesību eksperti norāda uz bīstamiem formulējumiem normatīvajos aktos. Savukārt tiesību aizsardzības iestāžu speciālisti šo kritiku noraida un bažas uzskata par pārspīlētām

Teksts Māris Ķirsons

saistību izpildi pilnā apmērā, piemēram, hipotekārā kredīta pilnu samaksu. Un visam papildus vēl likums nosaka, ka bankām par to neiestājas nekāda atbildība,” tā J. Kārklīņš. Viņš norāda, ka praksē ir gadījums, kad banka klientam jautā pat to, kā tas palielināja uzņēmuma pamatkapitālu 1996. gadā. “Bankas prasa, kaut arī ir Rīgas administratīvās apgabaltiesas atziņa, ka nevar prasīt informāciju, kas vecāka par pieciem gadiem, lai pamatotu darījumu ar skaidru naudu, un pamatojas uz grāmatvedības likumu,” tā J. Kārklīņš. Tomēr likums neaizliedz bankām prasīt informāciju arī par senākiem notikumiem, un, lai gan personai nav pienākums šādu informāciju glabāt un nereti tā objektīvi nespēj iesniegt nepieciešamos dokumentus, bankai likums uzliek pienākumu slēgt kontu, vienlaikus neesot no klienta puses nekādam pārkāpumam. “Neviens likums pašlaik

banku klientiem nedod nekādus efektīvus civiltiesiskos aizsardzības līdzekļus,” tā J. Kārklīņš. Viņš atgādina, ka Latvijas Republikas Satversmes 105. pants garantē ikvienai personai tiesības uz īpašumu un tā neaizskaramību. Tādējādi klienta noguldītie naudas līdzekļi kredītiestādē atbilst īpašuma tiesību veidam, kuru neaizskaramību garantē Satversmes 105. pants. “Pašlaik Latvijas normatīvi nenodrošina pilnu īpašuma tiesību aizsardzību, jo piešķir kredītiestādēm tiesības pārtraukt līgumiskās attiecības ar klientu, par to neenesot itin nekādu juridisku atbildību. Šāda regulējuma esamība preventīvi nenovērš pārkāpumus no kredītiestāžu puses, kas var radīt neattaisnojamu īpašuma tiesību aizskārumu, kas nonāk pretrunā ar Satversmē ietvertiem principiem,” tā J. Kārklīņš. Viņaprāt, Latvijas politiski uzstādītais virziens maksimāli atteikties no skaid-

ras naudas darījumiem un skaidras naudas aprites, tā vietā nostiprinot regulējumu, kas paredz norēķinu veikšanu bezskaidras naudas formā, rada pamatotu jautājumu, vai tiesības uz bankas kontu neietilpst pamattiesību tvērumā, kuras valstij jāgarantē. “Pašlaik personas tiesības uz kontu ir atstātas vienīgi privātpersonu, t.i., kredītiestāžu pārraudzībā un atbildībā, kuras par to praktiski juridiski neatbild. Ja personai netiek nodrošinātas tiesības uz bankas kontu, tā nav spējīga izpildīt vairākus pienākumus, ko tai valsts ir uzlikusi, t.sk. norēķināties arī ar valsti bezskaidras naudas veidā, piemēram, veikt nodokļu maksājumus,” tā J. Kārklīšs. Viņaprāt, ņemot vērā kredītiestāžu nozīmīgo lomu valsts ekonomikā, nepieciešams izvērst diskusiju par komersanta tiesībām uz kontu kredītiestādē, nosakot precīzus kritērijus, kādiem komersantam jāatbilst, lai tam būtu šādas tiesības. “Pašlaik trūkst efektīva tiesiska mehānisma, kā privātpersona var aizsargāt savas tiesības uz bankas kontu, ja kredītiestāde bez tiesiska pamata liedz personai izmantot kredītiestādes pakalpojumus. Ņemot vērā, ka notiek sistemātiska pāreja uz bezskaidras naudas norēķiniem, nepieciešams pārskatīt esošo regulējumu, paredzot precīzākus kritērijus sadarbības izbeigšanai ar klientu, kā arī lielāku atbildību kredītiestādēm par nepamatotu klienta tiesību uz īpašumu aizskārumu,” ierosina J. Kārklīšs.

Valstij atvieglo pierādīšanu

Zvērināts advokāts, Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs Jānis Rozenbergs secināja, ka kopš noziedzīgi

iegūtu līdzekļu legalizācijas kriminalizēšanas Latvijas krimināltiesībās 1998. gadā šis process ir ticis pastāvīgi pilnveidots vairāk nekā 20 gadu garumā. Proti, ar dažādu likuma normu grozījumu palīdzību notiek centieni atvieglot valsts institūciju – izmeklēšanas iestāžu, prokuratūras un tiesas – darbu šāda veida noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā un pierādīšanā kā attiecībā uz noziedzīgi iegūtas mantas konstatēšanu, tā attiecībā uz tās legalizāciju (Krimināllikuma 195. pants). J. Rozenbergs atgādināja, ka šīs tiesību sviras otrā galā attiecībā uz normu adresātiem, pret kuriem tās tiek piemērotas, ir konstatējama dažādu jaunu pienākumu ieviešana, kas vismaz pirmšķietami nav tuvi klasiskajiem krimināltiesību un kriminālprocesa principiem. “Faktiski valsts pusē tiek piešķirti visāda veida atvieglojumi, bet privātpersonu pusē pienākumu apmērs kļūst arvien lielāks,” secina J. Rozenbergs.

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas objektīvās puses apraksts bija atrodams likumā *Par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu* (NILLN likumā). Tajā bija noteikts, ka legalizācijas objektīvajā pusē (pārvēršana citās vērtībās, atrašanās vietas vai piederības mainīšana, patiesā rakstura, izcelsmes, atrašanās vietas, piederības slēpšana un maskēšana) bija iekļauta obligāta pazīme, kas raksturo subjektīvo pusi, proti, šīs darbības ir vērtējamas kā NIL legalizācija, ja tās izdarītas nolūkā slēpt vai maskēt mantas noziedzīgo izcelsmi. Taču jau ar 2011. gada 31. marta grozījumiem tika veiktas būtiskas izmaiņas –

speciālais nolūks “slēpt vai maskēt līdzekļu izcelsmi”, kas agrāk bija attiecināms uz jebkādam legalizācijas objektīvās puses darbībām, kopš šo grozījumu spēkā stāšanās ir attiecināts tikai uz pārvēršanu citās vērtībās, atrašanās vietas un piederības mainīšanu. “Attiecībā uz pārējām darbībām, kas arī raksturo legalizācijas objektīvo pusi, šāda prasība par speciāla nolūka konstatēšanas nepieciešamību no likuma tika svītrotā, līdz ar to šāda speciāla nolūka konstatēšana vairs nav nepieciešama un faktiski legalizācijas piemērošanas robežas tikušas paplašinātas,” skaidro J. Rozenbergs. Viņš norāda, ka nākamais solis tika sperts 2017. gada augustā, kad vārdu “zinot” aizstāja ar “apzinoties vai apzināti pieļaujot”. Faktiski šie likuma grozījumi paplašināja šā noziedzīgā nodarījuma sastāva subjektīvo pusi, jo “apzināšanās” balstās uz vispārējām zināšanām un apstākļiem, kamēr “zināt” paredz konkrētas, uz faktiem balstītas zināšanas par līdzekļu noziedzīgo izcelsmi. Tālāk ar grozījumiem NILLN likumā, kas stājās spēkā 2017. gada 9. novembrī, pēc J. Rozenberga sacītā, notika atteikšanās no nepieciešamības konstatēt predikatīvo noziedzīgo nodarījumu, kura rezultātā noziedzīgie līdzekļi ir iegūti. “Tā bija kārtējā legalizācijas piemērošanas robežu paplašināšana, un par pamatu šiem grozījumiem (tie parādījās tikai uz trešo lasījumu) bija Latvijai jau kopš 2010. gada 1. jūnija saistošā Varšavas konvencija, kas nosaka: dalībvalstis nodrošina, ka iepriekšēja vai vienlaicīga notiesāšana nav priekšnoteikums tam, lai personu

Dienas
Bizness

Sadarbībā ar

Ellex[®] Klavins

PERSONĀLVADĪBAS JURIDISKIE ASPEKTI

1.

Tiesisko attiecību noformēšana ar sabiedrības valdes locekļiem

2.

Darba tiesisko attiecību izbeigšana

3.

Datu aizsardzības jautājumi personālvadībā

notiesātu par legalizāciju, un ka personu var notiesāt par legalizāciju, ja ir pierādīts, ka līdzekļi ir iegūti, izdarot predikativo noziedzīgo nodarījumu, turklāt nav precīzi jāpierāda, ar kuru tieši noziegumu saistīta šā īpašuma ieguve,” stāsta J. Rozenbergs. Viņš atgādina, ka aptuveni gadu pēc minētajām izmaiņām – 2018. gada 1. septembrī – spēkā stājās grozījumi Kriminālprocesa likumā, kas arī paredz, ka, lai pierādītu NIL legalizēšanu, jāpierāda, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, bet nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīga nodarījuma līdzekļi iegūti. Bet šādā redakcijā šai normai bija lemts pastāvēt vien aptuveni gadu, jo ar nākamajiem 2018. gada 1. septembra grozījumiem šajā Kriminālprocesa likuma normā no tās izslēdza vārdus “jāpierāda, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti”. “Tātad gadu mums bija spēkā norma, kas paredz, ka,

pienākums pierādīt attiecīgās mantas izcelsmes likumību ir šai personai.

J. Rozenbergs vērsa uzmanību uz likumprojekta anotācijā norādīto, ka attiecībā uz kādas noziedzīga nodarījuma sastāva objektīvās puses pazīmes pierādīšanu nav pieļaujama zemāka pierādīšanas standarta piemērošana (t.i., iespējamības pārsvars), uzliekot personai pierādīšanas pienākumu. Tādējādi tiktu radīts nevainīguma prezumpcijas pārkāpums, un šo tēzi der atcerēties, raugoties uz turpmākajām likumdošanas iniciatīvām, kad ar Kriminālprocesa likuma grozījumiem, kas stājās spēkā pāris gadus vēlāk, 2019. gada 24. decembrī, šī likuma 125. pantā tika iedibināta prezumpcija, kas nosaka, ka par pierādītu uzskatāms ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu konstatēts fakts, ka manta ir noziedzīgi iegūta vai saistīta ar noziedzīgu nodarījumu.

“Ja personai netiek nodrošinātas tiesības uz bankas kontu, tā nav spējīga izpildīt vairākus pienākumus, ko tai valsts ir uzlikusi,” norāda Zvērināts advokāts, Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs Jānis Rozenbergs.

lai pierādītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, jāpierāda, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, bet nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīga nodarījuma līdzekļi iegūti. Pēc šiem grozījumiem šī norma vairs tikai norāda, ka, lai pierādītu legalizēšanu, nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīga nodarījuma līdzekļi iegūti, pazūdot norādei, ka būtu jāpierāda, ka līdzekļi vispār ir noziedzīgi iegūti,” tā J. Rozenbergs.

Jāņem vērā, ka ar Kriminālprocesa likuma grozījumiem, kas stājās spēkā 2017. gada 1. augustā, attiecībā uz noziedzīgi iegūtu līdzekļu konstatēšanu tika pazemināts pierādīšanas standarts no kriminālprocesam klasiskā “ārpus saprātīgām šaubām” uz “iespējamības pārsvaru”, kas līdz šim bija civilprocesā pieņemtais pierādīšanas standarts. Ar tiem pašiem grozījumiem arī notikusi kriminālprocesam neraksturīga pierādījumu nastas pārņemšana no valsts uz privātpersonu, proti, ja kriminālprocesā iesaistītā persona apgalvo, ka manta nav uzskatāma par noziedzīgi iegūtu,

Galvenais – konfiscēt

J. Rozenbergs arī prognozēja izmaiņas Kriminālprocesa likumā attiecībā uz kriminālprocesa izbeigšanas pamatu, proti, kad kriminālprocesā par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju varēs pieņemt lēmumu par šī procesa izbeigšanu, ja ir panākts mantisko attiecību noregulējums.

“Šķiet, ka šis ir iecerēts kā izmeklēšanas iestāžu plauktu iztīrīšanas instruments, lai atbrīvotos no noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas lietām, kur nauda ir konfiscēta, bet konkrēto personu vainu pierādīt nav izdevies un arī perspektīvu to izdarīt nav,” secina J. Rozenbergs. Viņš gan nenoliedz šāda risinājuma dzīvotspēju, taču tad būtu nepieciešama diskusija par konceptuālu atkāpšanos no Latvijā tradicionālā kriminālprocesa obligātuma principa, visos kriminālprocesos pārejot uz lietderīguma principu, kad visi kriminālprocesi var tikt ierosināti un izmeklēti vai arī izbeigti, vadoties no ekonomiskiem apsvērumiem un iestāžu resursu kapacitātes.

Attīrīšanās cena

Ģenerālprokurors Juris Stukāns gan uzskata, ka minētais ir visa nepateiktāna līdz galam. “Varam redzēt, ka banku peļņa ir milzīga, bet vai varam atteikties no banku pakalpojumu izmantošanas? Nē, nevaram! Tas, ka bankām parādās papildu funkcija – kontrole un noziedzīgi iegūtu līdzekļu aprites novēršana –, manuprāt, ir samaksa par to, ka bankas šeit var gūt milzīgu peļņu, ko var izmantot pēc saviem ieskatiem,” tā J. Stukāns. Viņaprāt, šodien varam izvirzīt trīs pamatpostulātus – godīgums, taisnīgums un tiesiskums. “Ja banku sistēma tiktu izmantota tikai godīgiem darījumiem, tad nebūtu pamata konferencei,” norāda J. Stukāns. Viņš atgādina pārmetumus Latvijas finanšu sektoram par to, ka tas ticis izmantots teroristu organizāciju finansēšanai, un draudus Latvijas iekļaušanai pelēkā sarakstā. “Vai esam to aizmirsuši?” jautā J. Stukāns. Viņaprāt, no likuma skatupunkta nav pamata satraukumam un pārspilējumam, ka finanšu līdzekļi no aprites tiek izņemti nepamatoti. “Tiesību normu piemērotāji ir saprātīgi un spēš normas piemērot pēc jēgas, nevis pēc burta,” uzsver J. Stukāns. Viņš Zvērinātu advokātu padomes vadītāja sacīto vērtē pēc interpretācijas burta, nevis jēgas. “Nevar izmantot atšķirīgas interpretācijas metodes,” tā J. Stukāns. Viņaprāt, jābūt tādiem mehānismiem, kuri nodrošina ikvienam bankas klientam savu interešu aizsardzību, un nedrīkst būt pārmērīgas prasības pret veiktajiem darījumiem. “Attīstoties tehnoloģijām un ekonomiskajai sadarbībai, apstākļos, kad finanšu līdzekļu plūsmā vairs nav fizisku robežu, finanšu līdzekļu aprites kontrole un uzraudzība ir ievērojami apgrūtināta, reizēm pat neiespējama,” uzsver J. Stukāns. Un, ja bankas vēlas saņemt milzīgu peļņu, tad tām nav cita risinājuma, kā līdzdarboties noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un aprites apkarošanā. “Amatpersonas ir kompetentas un spēš savus pienākumus veikt tiesiski, taisnīgi un godīgi,” uzsver J. Stukāns. Viņš norāda, ka normatīvajos aktos ir ierakstīts: pārliecība par paplašināto konfiskāciju tiesai ir jābalsta uz lietā konstatētiem apstākļiem un pieejamiem pierādījumiem, un tāpēc nav runas par filozofiski hipotētiskiem pieņēmumiem. “Tie principi, kurus Latvija cenšas iedzīvināt finanšu sistēmas darbībā, atbilst gan ES pamattiesību hartai, gan Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā noteiktajām prasībām,” tā J. Stukāns. ■